

NUTQ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHGA YORDAM BERUVCHI HARAKATLI O'YINLAR TAHLILI

Urazbayeva Umida Sunnatovna

Shahrisabz pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi (boshlang'ich ta'lim) y'onalishi magistri ORCID: 0009-0001-
9860-5408

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18385014>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-yanvar 2026 yil

Ma'qullandi: 24-yanvar 2026 yil

Nashr qilindi: 27-yanvar 2026 yil

KEY WORDS

jismoniy harakatlar, akademik, diqqat, teatr o'yini, tana tili, nutq estafetasi, so'z mashinasi, tafakkur, kayfiyat, pedagog

ABSTRACT

ushbu maqolada boshlang'ich sinfga endi qadam qo'ygan o'quvchilarning alifbodagi harflarni talaffuz qilishi, ulardan so'z yasashi va nutqida foydalanishi jarayonida zarur bodadigan ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar jismoniy-harakatli o'yinlar orqali samara berishi batafsil bayon etilgan, quyidagi misol tariqasida berilgan o'yinlardan boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'zlarining mehnat faoliyati davomida foydalanishi va yanada takomillashtirishi bo'yicha ham amaliy tavsiyalar borilgan

Nutq mashqlarini *jismoniy harakatlar* bilan uyg'unlashtirgan o'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchilarga yangi so'zlarni o'rganish va ularni nutqda qodlashni osonlashtiradi. Shekspirning "**Hamlet**" asarida aktyorlarga berilgan "Harakatni so'zga, so'zni harakatga moslashtir" degan maslahati nafaqat sahnada ijro etish, balki yodlash va nutqni rivojlantirish jarayoni uchun ham juda foydalidir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, eslab qolish jarayoni harakat bilan bog'langanda samaraliroq bo'ladi. Ko'plab aktyorlar o'z nutqini mustahkamlashda jismoniy harakatlardan foydalanishni, matnni imo-ishoralar va sahnadagi joylashuv bilan bog'lashni samarali deb bilishadi.

Aktyorlar singari, o'quvchilar ham ko'pincha nutq birliklarini yodlash va to'g'ri qodlash vazifalari bilan shug'ullanishadi. Ta'lim tizimi dastur asosida o'qitish va yo'naltirilgan o'yinlarni o'z ichiga olgan holda rivojlangan bo'lsa-da, asosiy tushunchalarni, atamalarni va to'g'ri nutqni bilish zarurati hanzu saqlanib qolmoqda.

Quyida aynan o'quvchilarning nutqini rivojlantirish va so'zlarni faol qodlash qobiliyatini mustahkamlovchi harakatga asoslangan o'yinlar bayon etilgan. Ideal holatda, bu mashqlar o'quvchilarga nafaqat akademik, balki ijtimoiy jihatdan ham yordam beradi. Tadqiqotlar o'yin orqali o'rganishni tinglash, diqqatni jamlash, hamdardlik va o'zini anglashni rivojlantirishini ko'rsatadi. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiy va hissiy o'rganish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Asosiy qism. Quyida o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga yordam beruvchi o'yinlar tahlil qilingan bulardan biri "**Tana tili**" bu o'yinda o'quvchilar juft bo'lib ishlaydi va alifbodagi turli harflarni tana harakatlari orqali ifodalaydi, oxir-oqibat butun bir so'zni hosil qiladi va uni nutqda ifodalashga harakat qiladi. Avval ikki nafar o'quvchidan birgalikda bitta harfni tasvirlashni so'rang. Masalan, ular qo'l ushlab, oyoqlari orasidagi markazga egilish orqali **M**

harfni hosil qilishlari mumkin. Sinfdagi qolgan o'quvchilar ko'rmasligi uchun bir jamoaga harfni pichirlab ayting yoki ko'rsating. Juftlik harfni qanday tasvirlashni (tik turib, o'tirib, oyoqlarini birlashtirib va hokazo) o'zi hal qiladi. So'ngra sinfdagi boshqa o'quvchilar ularning jismoniy ifodasi orqali qaysi harf tasvirlanganini topishga harakat qiladi.

O'quvchilar tana harakatlari orqali harflarni yasashga o'rganib bo'lgach, har bir jamoaga to'liq bir so'zni tuzish va uni og'zaki nutqda ifodalash vazifasini bering. Qo'shimcha qiyinchilik sifatida, sinf a'zolari jim turib tomosha qilishlari va so'z to'liq hosil bo'lguncha har bir harfni yozib borishlari mumkin.

Bu o'yin nafaqat nutqni rivojlantirish uchun foydali, balki muhim hamkorlik mashqi hamdir. Viola Spolin *"Sinf uchun teatr o'yinlari"* asarida shunday yozadi: *"O'quvchilar yaxlit jamoaning bir qismiga aylanganda, javob berish qobiliyati, o'zaro ta'sir, diqqat, kuzatuvchanlik, jismoniy va og'zaki ifoda, hikoya qilish ko'nikmalari, sezgi chaqqonligi, hissiy anglash va boshqa koplab jihatlar tezroq rivojlanadi."*

"Tana tili" o'yinida o'quvchilar so'zni to'g'ri tuzish, uni tushunarli ifodalash uchun bir-birini qo'llab-quvvatlashi va jamoa bo'lib ishlashi zarur. Shu orqali ular guruhga mazmunli hissa qo'shishni o'rganadilar.

Nutq estafetasi deb nomlanuvchi o'yinda esa bolalar so'zlarni to'g'ri aytish va tuzish jarayonida ular bir-birini haqiqiy musobaqaga chorlaydi. Uni sport zalida yoki harakatlar uchun mo'ljallangan xonada o'tkazish ayniqsa qulay. Avvalo, sinfni jamoalarga bo'ling. O'yin bir vaqtning o'zida ikki yoki uch jamoa bilan o'ynalishi mumkin. Har bir jamoadagi o'quvchilar soni aytiladigan so'zdagi harflar soniga teng bo'lishi lozim. Jamoalar tarkibi o'zgarmaydi va har bir jamoa bittadan so'zni tuzadi (masalan, 15 nafar o'quvchi bo'lgan sinfda: 1-jamoa: S-A-L-O-M, 2-jamoa: R-A-D-I-O, 3-jamoa: E-K-R-A-N).

Har bir harfni alohida qog'ozga yozing yoki chop eting. Harflarni aralashtirib, xonaning bir chetiga joylashtiring; jamoalar esa xonaning qarama-qarshi tomonida o'tiradi. Estafeta poygasi kabi, "3-2-1-Boshladik!" degan buyruq berilganda, har bir jamoadan bitta o'quvchi xonani kesib o'tib, harflar to'plamidan bittasini olib keladi, jamoasiga qaytib kelib keyingi o'quvchiga navbatni topshiradi. Keyingi o'quvchi navbatdagi harfni olib keladi. Jamoa a'zolari barcha harflarni yig'ib bo'lgach, ularni birgalikda to'g'ri ketma-ketlikda joylashtiradilar. So'zni birinchi bo'lib to'g'ri tuzgan jamoa g'olib hisoblanadi.

Bu o'yinni yanada qiziqarli qilish uchun o'zingizni sport sharhlovchisi sifatida tutib, jarayonni ovozli tarzda izohlashingiz mumkin. Masalan: *"O'ng yo'lakda Dilshodni ko'ryapmiz — u S harfi bilan jamoadoshlariga qarab yugurmoqda! Harf muvaffaqiyatli topshirildi va u Anvar bilan almashdi. Qarang, u qanchalik tez yugurmoqda! U qaysi harfni olib keladi va jamoa oxir-oqibat qanday so'zni tuzadi ekan?"* Musobaqaga yanada zavq baxsh etish uchun fon sifatida musiqa qo'yish mumkin, masalan, *Andijon polkasi*.

So'z mashinasi deb nomlanuvchi o'yini an'anaviy teatr o'yini hisoblanib bunda — "Mashinada" ishtirokchilar tovush va harakatlar orqali birgalikda yagona tizimni yaratadilar. Variantlar juda ko'p: masalan, muzqaymoq tayyorlaydigan mashina yoki moshinalarni yig'uvchi uskuna yaratish mumkin. Qaysi mashina yaratilishidan qat'i nazar, har bir o'quvchi unga o'zining harakati va ovozi bilan hissa qo'shadi va ular g'ildiraklar kabi o'zaro bog'lanadi. Har bir o'quvchi o'z harakati va tovushini takrorlaydi, o'qituvchi esa mashinaning tezroq, sekinroq ishlashini yoki hatto "buzilib qolishini" boshqarishi mumkin (bu esa o'yinning eng qiziqarli jihatlaridan biridir).

O'quvchilar o'yin qoidalarini yaxshi o'zlashtirgach, uni nutqni rivojlantirish vositasi sifatida qo'llash mumkin. Masalan, "sher" so'zini tuzish taklif etiladi. So'ng uch nafar o'quvchi chaqiriladi va ularning har biri so'zdagi bittadan harfni talaffuz qiladi hamda uni istalgan harakat bilan uyg'unlashtiradi. Harflar so'z qanday yozilsa, shunday ketma-ketlikda aytiladi. So'ng jarayon yana takrorlanadi. Ushbu takroriylik yodlab olishni osonlashtiradi va o'rganishni mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, tinglash va navbatni kutish kabi muhim ijroiyo ko'nikmalar ham rivojlanadi, chunki "mashina" to'g'ri ishlashi uchun har bir harf o'z odnida aytilishi lozim.

H-O-R-M-A o'yini - bu ham o'z navbatida o'quvchilarning harakati davomida so'zlarni odganishiga amaliy yordam beradi ushbu o'yin odatda basketbol to'pi va savatcha bilan o'ynaladi, ammo sinf sharoitida moslashtirish yoki maktab hovlisida odkazish ham mumkin. Birinchi o'yinchi to'pni savatchaga otishning o'ziga xos usulini tanlaydi. Agar u to'pni tushirsa, keyingi o'yinchi aynan shu usulni takrorlashi kerak. Agar to'p tushmasa, o'yinchi H-O-R-M-A so'zidagi bir harfni oladi (masalan, H). O'yinchi butun so'zni todiq yigdb olgach, o'yindan chiqadi. Ushbu o'yin asosida sinf sharoitiga moslashtirilgan variantni ishlab chiqib, yangi so'zlarni odganishda foydalanish mumkin.

Tadqiqotchi va *"Teaching With the Brain in Mind"* kitobi muallifi Erik Jensen shunday deydi: *"Biz mashq qilish miya hajmining oshishi, tafakkurning yaxshilanishi, kayfiyatni boshqarish va yangi hujayralarning o'sishi bilan chambarchas bog'liqligini aniqladik"*. O'quvchilar harakat jarayonida so'zlarni odganar ekan, ular nafaqat yaxshiroq eslab qolish, balki miya salomatligini mustahkamlash imkoniyatiga ham ega bodadilar.

Xulosa. Harakatli o'yinlar boshlangdch sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Jismoniy harakat bilan uyg'unlashgan o'yinlar o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, nutq faolligini kuchaytirish va eslab qolish qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday o'yinlar orqali o'quvchilarda muloqot madaniyati, jamoada ishlash, diqqatni jamlash va ijtimoiy- hissiy ko'nikmalar rivojlanadi. Shuningdek, harakatli faoliyat ta'lim jarayonining qiziqarli va samarali bodishini ta'minlaydi.

- boshlangdch sinflarda nutqni rivojlantirish jarayonida harakatli o'yinlardan tizimli va maqsadli foydalanish tavsiya etiladi.

- harakatli o'yinlar o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda tanlanishi lozim.

- o'yin jarayonida barcha o'quvchilarning faol ishtiroki va og'zaki nutqda ishtirok etishi ta'minlanishi zarur.

harakatli o'yinlarni darsning turli bosqichlarida (kirish, mustahkamlash, yakuniy qism) qodlash orqali ta'lim samaradorligini oshirish maqsadga muvofiqdir

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olimov, Shirinboy Sharofovich, and Khusniddin Kupayinovich Khomidov. "Preparing Future Teachers To Solve The Tasks Of Patriotic Education Of Children And Youth." *The American Journal of Social Science and Education Innovations* 2.12 (2020): 132-136.
2. Khomidov, Khusniddin Kupaysinovich. "Cooperation between state and public organizations in the meaningful organization of youth leisure activities." *Thematics Journal of Social Sciences* 7 (2021).

3. Kupaysinovich, Khomidov Khusniddin. "INTERPRETATION OF STUDENTS' PATRIOTIC ISSUES IN ORIENTAL PEDAGOGY." *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* 7 (2019).
4. Ҳомидов, Ҳусниддин, and Моҳинур Собирова. "ПЕДАГОГЛАРДА КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИЯТИ." *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования* 3.10 (2024): 24-27.
5. Kupaysinovich, Homidov Husniddin. "Theoretical Foundations of Working with Educational Information Competencies." *Journal of Preschool Education and Psychology Research* 1.2 (2024): 3-4.
6. Хомидов, Хусниддин, and Моҳинур Умирова. "ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ УЧАЩИХСЯ." *Международная конференция академических наук. Vol. 3. No. 12. 2024.*
7. Homidov, H. K. "Talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda jamoat tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtirishning amaldagi holati va takomillashtirish yo'llari." *Экономика и социум* 5-1 (108) (2023): 83-87.
8. Купайсинович, Ҳомидов Ҳусниддин. "ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ РОЛИ." *НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ-2021* 1: 561.
9. Tursunova, Marjona, and Husniddin Homidov. "TECHNOLOGIES OF USING THE ORAL CREATION OF THE TURKISH PEOPLE IN THE SPIRITUAL ETHICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS." *ТА'ЛИМ, ФАН ВА INNOVATSIYA.*

INNOVATIVE
ACADEMY